

7. ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΤΟΥ DILTHEY

A. Από ένα ιδιόχειρο σχέδιο του Dilthey

Η κατανόηση υπάγεται στην γενική έννοια του γινώσκειν, τούτου νοουμένου, υπό την πλέον ευρεία έννοια, ως διαδικασία με την οποία επιδιώκεται γνώση καθολικής εγκυρότητας.

(Πρόταση 1) «Κατανόηση» ονομάζουμε την διαδικασία εκείνη με την βοήθεια της οποίας γινώσκεται ψυχικός βίος από εκδηλώσεις του που παρέχονται στις αισθήσεις.

(Πρόταση 2) Όσο διαφορετικές και αν είναι οι εκδηλώσεις ψυχικού βίου που μπορούν να συλληφθούν διά των αισθήσεων, ή κατανόησή τους, λόγω των προϋποθέσεων αυτού του είδους της γνώσης, εμφανίζει κατ' ανάγκη ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά.

(Πρόταση 3) Την έντεχνη κατανόηση γραπτών βιοτικών εκδηλώσεων, την χαρακτηρίζουμε ως «έρμηνεία».

Η έρμηνευση είναι έργο προσωπικής τέχνης, ή δέ τελειότητα εφαρμογή της εξαρτάται από την μεγαλοφυΐα του έρμηνευτή και συγκεκριμένα, έδράζεται στην συγγένεια [του έρμηνευτή με τον συγγραφέα], ή οποία ενισχύεται χάρη στην έντατική ζωή με [τό έργο του] συγγραφέα, την διαρκή μελέτη. Έτσι ο Winckelmann μέσω του Πλάτωνα (Justi), ο Πλάτωνας

του Schleiermacher κ.ο.κ.¹¹¹ Έδώ έχει τις βάσεις του τό *μαντικό στοιχείο*¹¹² στην έρμηνευση.

Τό έργο αυτό της έρμηνευσης, λόγω της επισημανθείσας δυσκολίας και σημασίας του, αποτελεί αντικείμενο τεράστιων προσπαθειών του ανθρώπινου γένους. Όλη ή φιλολογία και ή ιστορική επιστήμη εργάζονται, κατ' αρχάς, ... κ.λπ.¹¹³ Δέν είναι εύκολο νά σχηματίσει κανείς μία ιδέα σχετικά με την συσσώρευση λόγιας εργασίας που έχει επενδυθεί για τόν σκοπό αυτό. Μάλιστα, ή δύναμη αυτής της κατανόησης στο ανθρώπινο γένος αυξάνει μόνο βαθμιαία, νομοτελειακά, άργά και με δυσκολία, όπως ακριβώς και ή δύναμη που γινώσκει και καθυποτάσσει την φύση.¹¹⁴

Έντούτοις, ακριβώς επειδή ή μεγαλοφυΐα αυτή είναι τόσο σπάνια, ή δέ έρμηνευση διενεργείται και από λιγότερο προικισμένους, είναι αναγκαίο τό ακόλουθο:

(πρόταση 4α) νά διατηρείται ή τέχνη των μεγαλοφυών έρμηνευτών στους κανόνες που έμπεριέχει ή μέθοδος τους και που οι ίδιοι κατέστησαν συνειδητούς στον έαυτό τους - διότι κάθε τέχνη εκλεπτύνεται και προοδεύει, ως προς την εφαρμογή της, μόνον όταν καθίσταται δυνατό νά μετακινώνονται, σε μία οποιαδήποτε μορφή, τά αποτελέσματα του άριστοτέχνη στους διαδόχους του.¹¹⁵ Μέσα για την έντεχνη

111 Μετέφρασα κατά λέξη την έλλειπτική και, πιθανόν, όχι ορθά αποκρυπτογραφημένη φράση. Δέν γνωρίζω ποιός είναι ο Justi που αναφέρεται στην παρένθεση. Προφανές είναι, πάντως, πώς ο Winckelmann και ο Schleiermacher αποτελούν παραδείγματα έρμηνευτών που είχαν ιδιαίτερη έξοικείωση με τά έργα του Πλάτωνα.

112 Βλ. σχόλιο 33 ανωτέρω.

113 Έλληνής φράση στο πρωτότυπο.

114 Έπεξέτεινα την έμφαση του πρωτοτύπου κατά τό νόημα.

115 Έξομάλυνα βάσει του νοήματος την συντακτικά έσφαλμένη πρόταση του πρωτοτύπου.

διαμόρφωση της κατανόησης παράγονται μόνον εκεί όπου η γλώσσα παρέχει μία στέρεη βάση και όπου υφίστανται μεγάλα, διηλεκώς πολύτιμα δημιουργήματα, τα όποια, μέσω πολλαπλών έρμηνειών, γεννούν την έριδα. Στην περίπτωση αυτή, η λύση της αντιπαράθεσης ανάμεσα στους μεγαλοφυείς άριστοτέχνες πρέπει να αναζητηθεί με την βοήθεια καθολικά έγκυρων κανόνων. Ασφαλώς, αυτό που, περισσότερο από κάθε τι άλλο, προσφέρει παρακίνηση και έμπνευση για την προσωπική έρμηνευτική τέχνη είναι η έπαφή με τον μεγαλοφυή έρμηνευτή ή με τό έργο του. Όμως, η βραχύτητα του ανθρώπινου βίου απαιτεί μία σύντηξη της διαδρομής με την βοήθεια της παγίωσης των μεθόδων που ανακαλύφθηκαν και των κανόνων που ακολουθήθηκαν στο πλαίσιο αυτών. Την τεχνική αυτή διαδασκαλία της κατανόησης γραπτώς παγιωμένων βιοτικών εκδηλώσεων καλούμε «έρμηνευτική» (πρόταση 4β).

Έτσι μπορεί να καθορισθεί η ουσία της έρμηνευτικής και να δικαιολογηθεί, μέχρις ενός ορισμένου βαθμού, τό πρακτικό της έργο. Έάν, τώρα, η τεχνική αυτή διδασκαλία δέν φαίνεται να προξενεί ένδιαφέρον όπως επιθυμούν οι εκπρόσωποί της, τότο όφείλεται –κατά την αντίληψή μου– στο ότι δέν έχει ένσωματώσει στην πρακτική της προβλήματα τιθέμενα από την σημερινή κατάσταση των έπιστημών και κατάλληλα να γεννήσουν αύξημένο ένδιαφέρον για αυτή. Παράδοξο πεπερωμένο έχει αυτή η έπιστήμη. Τυγχάνει προσοχής πάντοτε μόνο στο πλαίσιο ενός μεγάλου ιστορικού κινήματος που καθιστά μία τέτοια κατανόηση της άτομικής ιστορικής ύπαρξης επείγουσα υπόθεση, για να βυθισθεί κατόπιν εκ νέου στην λήθη. Έτσι συνέβη για πρώτη φορά όταν η έρμηνεία των ιερών κειμένων του Χριστιανισμού αποτελούσε για τόν Προτεσταντισμό ζήτημα ζωτικότητας. Αργότερα, στο πλαίσιο της ανάπτυξης της ιστορικής συνείδησης στον αιώνα μας,

αναξωογονείται για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα από τους Schleiermacher και Böckh· πρόλαβα, μάλιστα, να βιώσω την εποχή κατά την οποία η Έγκυκλοπαιδεία του Böckh, η οποία έμφορείται πλήρως από την συνείδηση για τά προβλήματα αυτά, έθεωρείτο ως η μοναδική πύλη εισόδου στα άδυτα ιερά της φιλολογίας.¹¹⁶ Έάν, τώρα, ο Fr[iedrich] Aug[ust] Wolf εκφράζεται περιφρονητικά σχετικά με την αξία της έρμηνευτικής για την φιλολογία και αν, επίσης, η έπιστήμη αυτή δέν έχει όντως βρεί έκτοτε παρά έλάχιστους εκπροσώπους και συνεχιστές, τότο σημαίνει πως η τότε μορφή της είναι πλέον παρωχημένη.¹¹⁷ Σήμερα, όμως, έρχόμαστε εκ νέου αντιμέτωποι με τό πρόβλημα που ένέχεται σε αυτή, και μάλιστα υπό μία νέα και ευρύτερη μορφή.

(Πρόταση 5) Η κατανόηση, έννοημένη υπό την ευρεία έννοια που πρόκειται να δηλωθεί εϋθύς άμέσως, συνιστά την θεμελιώδη μεθοδική διαδικασία για όλες τις περαιτέρω έργειες των έπιστημών του πνεύματος. Όπως στις φυσικές έπιστήμες κάθε γνώση νομοτελειακών σχέσεων καθίσταται δυνατή μόνο χάρη στην μέτρηση των μεγεθών των έμπειρικών δεδομένων και τους κανόνες που την διέπουν, έτσι και στις πνευματικές έπιστήμες πρέπει κάθε άφηρημένη πρόταση να θεμελιώνεται βάσει της σχέσης της με την ψυχική ζωτικότητα, όπως η σχέση αυτή είναι δεδομένη στο άμεσο βίωμα και την κατανόηση.¹¹⁸

Έάν, τώρα, η κατανόηση είναι θεμελιώδης για τις πνευμα-

116 Έννοεί τό έργο *Enzyklopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften* [«Έγκυκλοπαιδεία και μεθοδολογία των φιλολογικών έπιστημών»], Leipzig 1877 (πρβλ. σχόλιο 28 άνωτέρω).

117 Βλ. σχόλιο 34.

118 Έλεύθερη κατά τό νόημα απόδοση της άτμηλώς διατυπωμένης φράσης του πρωτοτύπου.

τικές επιστήμες, τότε (πρόταση β) ή γνωσιοθεωρητική, λογική και μεθοδική ανάλυση της κατανόησης συνιστά ένα από τα κύρια επιτελεστέα έργα για την θεμελίωση των πνευματικών επιστημών. Η δέ σημασία του έργου αυτού καθίσταται πλήρως φανερή μόνον όταν αποκτήσει κανείς συνείδηση των δυσκολιών που συνεπάγεται η φύση της κατανόησης αναφορικά με την διενέργεια μιας καθολικά έγκυρης επιστήμης.

Ο κάθε άνθρωπος είναι, τρόπον τινά, περιχαρακωμένος στο άτομικό του συνειδέναι και τούτο, ως άτομικό, προσδίδει στο όλο αντιλαμβάνεσθαι τόν υποκειμενικό του χαρακτήρα. Ήδη ο Σοφιστής Γοργίας διετύπωσε το πρόβλημα που ενέχεται εδώ με τα ακόλουθα λόγια: και αν ακόμη υπήρχε γνώση, ο κάτοχος της δεν θα μπορούσε να την κοινοποιήσει σε κανέναν.¹¹⁹ Για τόν Γοργία, ωστόσο, με την διαπίστωση του εν λόγω προβλήματος ή σκέψη σταματά. Όμως, το πρόβλημα πρέπει να επιλυθεί. Η δυνατότητα σύλληψης ενός αλλότριου ψυχισμού συνιστά, κατ' αρχάς, ένα από τα βαθύτερα γνωσιοθεωρητικά προβλήματα [πρώτη άπορία]: πώς μπορεί μία άτομικότητα να καταστήσει μία αλλότρια άτομική βιοτική εκδήλωση, ή οποία της δίδεται στίς αισθήσεις, αντικείμενο καθολικά έγκυρης, αντικειμενικής κατανόησης; Ο δρος υπό τόν οποίο τελεί ή δυνατότητα αυτή έγκειται στο ότι σε καμία αλλότρια άτομική εκδήλωση δεν μπορεί να εμφανισθεί κάτι που να μὴν έμπεριέχεται και στην προσλαμβάνουσα ζωντανή ύπαρξη. Οι αυτές λειτουργίες και τά αυτά μέρη ενέχονται σε όλες τις άτομικότητες, και μόνον ως προς τόν βαθμό έντασης διαφέρουν οι φυσικές καταβολές των εκάστοτε ανθρώπων. Ο αυτός έξωτερικός κόσμος αντανακλάται στίς εικόνες των παραστάσεών τους. Στην ζωτικότητα, συνεπώς, πρέπει να

119 Βλ. σχόλιο 35.

έμπεριέχεται μία ικανότητα [νά κατανοεί τήν αλλότρια ζωτικότητα]. Η διασύνδεση κ.λπ., ένδυνάμωση, αποδυνάμωση – μετάθεση σημαίνει μετασχηματισμός.¹²⁰

Δεύτερη άπορία. Από τό έπιμέρους [πρέπει να κατανοηθεί] τό όλον, από δε τό όλον και πάλι τό έπιμέρους.¹²¹ Μάλιστα, τό όλον ενός έργου άπαιτεί τήν μετάβαση στην άτομικότητα <του δημιουργού> και στο γραμματειακό είδος με τό οποίο συναρτάται. Η συγκριτική μέθοδος είναι έντέλει αυτή που μου έπιτρέπει να κατανοήσω βαθύτερα από ότι προηγουμένως τό κάθε ένα έργο, τήν κάθε μία φράση μάλιστα. Έτσι, από τό όλον [έπιτυγχάνεται] ή κατανόηση, αν και τό όλον [κατανοείται] από τό έπιμέρους.

Τρίτη άπορία. Ήδη ή κάθε έπιμέρους ψυχική κατάσταση μας γίνεται κατανοητή μόνον από τά έξωτερικά ερεθίσματα που τήν προκάλεσαν. Τό μίσος τό κατανοώ από τήν βλαπτική επέμβαση στην ζωή κάποιου χωρίς τήν έξωτερική αυτή αναφορά, τά πάθη της ψυχής θά μου ήταν κάτι τό έντελώς άδιανόητο. Συνεπώς, τό περιβάλλον είναι για τήν κατανόηση εκ των ών ούκ άνευ. Έτσι, σε τελική ανάλυση, ή κατανόηση δεν διαφέρει από τήν εξήγηση, στο μέτρο, βέβαια, που τούτη ή τελευταία είναι δυνατή στο πεδίο αυτό. Η δέ τελειοποίηση της κατανόησης συνιστά προϋπόθεση της εξήγησης.¹²²

Μέ όλα αυτά τά έρωτηματα, γίνεται φανερό ότι τό γνωσιοθεωρητικό πρόβλημα είναι παντού τό αυτό: [τό πώς κατακτάται] από έμπειρίες γνώση καθολικά έγκυρη. Έδώ,

120 Βλ. σχόλιο 36.

121 Έπεξέτεινα τήν έμφαση του πρωτοτύπου κατά τό νόημα. Σχετικά με τόν ερμηνευτικό κύκλο, τόν οποίο θίγει εδώ ο Dilthey, πρβλ. σελ. 86 έφ. και σχόλιο 30 άνωτέρω.

122 Για τήν σχέση εξήγησης και κατανόησης, ή οποία θίγεται άλλες δύο φορές στην συνέχεια, βλ. σχόλιο 41 κατωτέρω.

λόγησης, ή γραμματειακή κριτική συνδέεται κατ' ανάγκη με την έρμηνευτική διαδικασία, συνιστά έγγενές της στοιχείο. Δέν υπάρχει κατανόηση χωρίς αξιολογικό αίσθημα. Όμως, μόνο με την σύγκριση διαπιστώνεται ή αξία αντικειμενικά και καθολικά έγκυρα. Τοῦτο δέ απαιτεί τόν καθορισμό των αξιακών προτύπων πού ισχύουν σέ ένα όρισμένο γραμματειακό είδος, π.χ. στήν δραματική ποίηση. Από έδω έκκινεί κατόπιν ή φιλολογική κριτική, ή όποία καθορίζει την συμβατότητα και αποβάλλει τά μή συνάδοντα μέρη (Lachmann, ό Όράτιος του Ribbeck κ.λπ.) ή [σχηματίζει] ένα αξιακό πρότυπο από άλλα έργα και αποβάλλει τά μή συμβατά με αυτό έργα. [Φιλολογική] κριτική του Shakspeare, του Πλάτωνα.

Συνεπώς, ή <γραμματειακή> κριτική συνιστά προϋπόθεση της φιλολογικής διότι ακριβώς ή ένόχληση πού προκαλεί τό ακατάληπτο και τό εϋτελές. αποτελούν την κινητήριο δύναμή της, ή δέ <γραμματειακή> κριτική, ως αισθητική πτυχή της φιλολογικής, κάνει χρήση της φιλολογικής ως επικουρικού μέσου. Η ιστορική κριτική αποτελεί έναν κλάδο μόνον της κριτικής, όπως και ή αισθητική κριτική ως προς τό σημείο έκκινήσεώς της. Τώρα, όπως έδω, έτσι [ύφίσταται] και παντού προϊούσα εξέλιξη, όπως εκεί προς την κατεύθυνση της ιστορίας της λογοτεχνίας, της αισθητικής κ.λπ., έτσι και έδω προς την κατεύθυνση της ιστοριογραφίας κ.ο.κ.¹³¹

131 Βλ. σόγλιο 39.

B. Από ένα ιδιόχειρο σκίτσο του Dilthey

Ό όρος «φιλολογία», όπως όρθά διατυπώνει ό Böckh, δηλώνει «τήν γνώση των υπό του ανθρώπινου πνεύματος δημιουργηθέντων» (Enzyklopädie, 10).¹³² Παραδόξως, ώστόσο, ό Böckh συμπληρώνει: «δηλ. των έγνωσθέντων». Τό παράδοξο τούτο όφειλεται στην έσφαλαμένη προϋπόθεση ότι τά δημιουργηθέντα και τά έγνωσθέντα ταυτίζονται. Στην πραγματικότητα, κατά την δημιουργία δρούν από κοινού όλες οι πνευματικές δυνάμεις, σέ ένα δέ ποιητικό έργο ή σέ μία έπιστολή του Παύλου, δέν έμπεριέχεται μόνο γνώση.

Λαμβάνοντας την έννοια με την πλέον εύρεία σημασία, ή φιλολογία δέν είναι τίποτε άλλο παρά τό άλληλουχούμενο σύνολο των ενεργειών εκείνων με τίς όποιες καθίστανται κατανοητά τά όσα ανήκουν στην ιστορία: τότε δέ, συνιστά τό σύνολο των ενεργειών πού αποβλέπει στην γνώση του άτομικού. Και ό κρατικός επίσης ισολογισμός των Αθηναίων είναι ένα τέτοιο άτομικό, άκόμη και άν εμφανίζεται ως ένα σύστημα πού μπορεί νά παρουσιασθεί βάσει γενικών σχέσεων.

Οί δυσκολίες πού ένέχονται σέ αυτές τίς έννοιες μπορούν νά έπιλυθούν βάσει της έξελικτικής πορείας των έπιστημονικών κλάδων «φιλολογία» και «ιστορία».

Όλοι πρέπει νά συμφωνούν με την ριζική διάκριση ανάμεσα στην γνώση του άτομικού ως πολύτιμου καθ' έαυτό και στην γνώση της καθολικής συστηματικής άλληλουχίας των πνευματικών έπιστημών. Η όριοθέτηση αυτή είναι σαφής διότι, βέβαια, τό γεγονός ότι ύφίσταται άμοιβαία

132 Έννοεί τό έργο *Enzyklopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften* [«Έγκυκλοπαιδεία και μεθοδολογία των φιλολογικών έπιστημών»], Leipzig 1877 (βλ. σόγλιο 28 άνωτέρω).

επίδραση [ανάμεσα στην γνώση του ατομικού και σε εκείνη του καθολικού] και ότι και η φιλολογία επίσης έχει ανάγκη των συστηματικών καθ' ύλην γνώσεων της πολιτικής [λ.χ.] επιστήμης είναι αυτόνομο (κατά του Wundt).

Η φιλολογία διαμορφώθηκε ως η γνώση των όσων παραδίδονται σε συγγραφικά έργα. Προστιθεμένων των [γραπτών] μνημείων, αντικείμενό της είναι αυτό που ο Schleiermacher καλεί «συμβολοποιούσα δράση»¹³³. Η ιστορική επιστήμη, με την σειρά της, ξεκίνησε με τις πολιτικές πράξεις, τους πολέμους, ..., τα πολιτειακά συντάγματα. Έντούτοις, η καθ' ύλην αυτή διάκριση έπαψε να τηρείται όταν η φιλολογία, ως κλάδος πρακτικός, ενέταξε στον τομέα της και πολιτειακά μνημεία. Από την άλλη πλευρά, διαμορφώθηκε η διαφορά των μεθοδικών διαδικασιών και, εντέλει, εκείνη της ιστορικής παρουσίας. Όμως, και αυτή η διαφορά έπαψε να τηρείται από τον πρακτικό κλάδο, καθόσον ούτος ενέταξε στον τομέα του την αρχαία λογοτεχνία και ιστορία της τέχνης.¹³⁴ Απαιτείται, συνεπώς, μία όριοθετική ρύθμιση μεταξύ φιλολογίας και ιστορίας. Η ρύθμιση αυτή είναι δυνατή μόνον όταν τεθούν κατά μέρος τα συμφέροντα της επιστήμης των πανεπιστημιακών τμημάτων.¹³⁵ Τότε, με τον καλύτερο τρόπο [όριοθετεί] ο [Hermann Carl] Usener.

Εάν, τώρα, πρέπει να εννοήσουμε την όλη διαδικασία της γνώσης του ατομικού ως μία ένια αλληλουχία, ανακύπτει το έρωτημα εάν είναι δυνατόν να διακριθούν στην γλωσσική χρήση «κατανόηση» και «εξήγηση». Τοίτο αποδεικνύεται

133 Βλ. σχόλιο 40.

134 Βλ. σχόλιο 40α.

135 der Fakultätswissenschaft = «της επιστήμης των τμημάτων», της επιστήμης δηλ. που έχει κατακερατωθεί σε τομείς κατ' αντιστοιχία με τα ύφιστάμενα πανεπιστημιακά τμήματα.

αδύνατον, καθώς γενικά πορίσματα δρούν, αν και μή διακριτά, από κοινού ως ειδικές καθ' ύλην γνώσεις μέσω μιας διαδικασίας ανάλογης της λογικής παραγωγής. Όχι μόνο ψυχολογικά πορίσματα, αλλά επίσης και κ.ο.κ.¹³⁶ Συνεπώς, πρόκειται για μία διαβαθμισμένη κλίμακα: όπου τα γενικά πορίσματα εφαρμόζονται μεθοδικά και συνειδητά προκειμένου ν' αποκτηθεί από πάσης πλευράς γνώση του ατομικού, ο όρος «εξήγηση» λαμβάνει την συστηματική του θέση στο πλαίσιο της γνώσης του ατομικού. Όμως, η χρήση του δικαιολογείται μόνο στο μέτρο που τηρούμε συνείδηση του ότι δεν πρόκειται έπουδενί για πλήρη αναγωγή του ατομικού στο γενικό.¹³⁷

Εδώ επιλύεται και τό επίμαχο έρωτημα εάν τό γενικό εκείνο που θεμελιώνει την κατανόηση είναι ο αναλογισμός των ψυχικών έμπειριών ή η επιστήμη της ψυχολογίας. Στο μέτρο που τελειοποιείται ή τεχνική της γνώσης του ατομικού ως εξήγηση, ή επιστήμη της ψυχολογίας συνιστά τό θεμέλιο όσο και οι λοιπές συστηματικές επιστήμες του πνεύματος. Την σχέση αυτή, την έχω ήδη καταδείξει επάνω στην ιστορία.¹³⁸

136 Έλλιπής φράση του πρωτοτύπου.

137 Βλ. σχόλιο 41.

138 Βλ. σχόλιο 42.

Γ. Από σκόρπιες ιδιόχειρες
σημειώσεις του Dilthey¹³⁹

Ἡ σχέση τῆς τεχνικῆς διδασκαλίας [τῆς ἐρμηνευτικῆς] πρὸς τὴν ἴδια τὴν ἐρμηνευτικὴν διαδικασίαν εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἴδια μὲ ἐκείνη πού μᾶς δείχνουν καὶ ἡ λογικὴ ἐπίσης ἢ ἡ αἰσθητικὴ. Χάρη στὴν διδασκαλίαν αὐτήν, ἡ [ἐρμηνευτικὴ] διαδικασία σχηματοποιεῖται σὲ τυπικοὺς κανόνες, οἱ δὲ τυπικοὶ αὐτοὶ κανόνες συνέχονται ἀπὸ τὴν τελεολογικὴν ἐκείνην ἀλληλουχίαν ἐντὸς τῆς ὁποίας γεννᾶται ἡ διαδικασία.¹⁴⁰ Μία τέτοια τεχνικὴ διδασκαλία ἐνισχύει κάθε φορά τὴν δυναμικὴν τοῦ ὀρισμένου πνευματικοῦ κινήματος τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ἔκφραση, καθὼς ἀνυψώνει τὴν [ἐρμηνευτικὴν] διαδικασίαν στὸ ἐπίπεδο συνειδητῆς δεξιότητος. τῆς προσδίδει τὴν μορφήν πού συνεπάγονται καὶ καθιστοῦν δυνατὴν οἱ τυπικοὶ κανόνες διαυγάζοντας τὰ θεμέλια τῆς ἐγκυρότητάς. τῆς, ἀξάνει τὴν ἀσφάλεια κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς.¹⁴¹

Βαθύτερα δὲ εἰσχωρεῖ μία ἄλλη δράση, γιὰ τὴν γνώση τῆς ὁποίας ἀπαιτεῖται νὰ προχωρήσουμε πέρα ἀπὸ τὰ ἐπιμέρους ἐρμηνευτικὰ συστήματα καὶ νὰ μεταβοῦμε στὴν ἱστορικὴν τους ἀλληλουχίαν. Κάθε τεχνικὴ διδασκαλία περιορίζεται στὴν διαδικασίαν πού ἰσχύει σὲ μία ὀρισμένη χρονικὴ περίοδο, τὸν τυπικὸν κανόνα τῆς ὁποίας καὶ διαμορφώνει. Ἔτσι, μὲν ὁ ἱστορικὸς στοχασμὸς ἀποκτῆσει τὴν

139 Τίς ἀρκετὰ ἕως πολὺ ἀφηρημένες καὶ δυσνόητες αὐτὲς σημειώσεις δὲν σχολιάζω παρὰ μόνον συνολικὰ στὸ σχόλιον 44 κατωτέρω.

140 Απόδοση τῆς δύσκολης φράσης τοῦ πρωτοτύπου κατὰ τὸ πιθανὸν νόημα. Σχετικὰ μὲ τὸν ὄρο «τελεολογικὴ ἀλληλουχία» [Zweckzusammenhang] βλ. σχόλιον 43.

141 Ἐλεύθερη κατὰ τὸ νόημα ἀπόδοση τῆς στρυφνῆς φράσης τοῦ πρωτοτύπου.

ἀπαιτούμενη ὠριμότητα, τίθεται ὡς ζητούμενο – γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴν καὶ τὴν κριτικὴν, τὴν αἰσθητικὴν καὶ τὴν ρητορικὴν, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν – ν' ἀντικατασταθεῖ ἢ παλαιότερη τελεολογικὴ ἀλληλουχία ἀπὸ μία νέα, ἱστορικὴ. Ἡ ἱστορικὴ συνείδηση πρέπει ν' ἀνυψωθεῖ ἐπάνω ἀπὸ τὴν μεθοδικὴν διαδικασίαν μιᾶς ἐπιμέρους ἐποχῆς. Τοῦτο δὲ μπορεῖ νὰ τὸ ἐπιτύχει προσλαμβάνοντας καὶ συγκεντρώνοντας ἐντὸς τῆς ὅλες τῆς προϋπάρχουσας κατευθύνσεις πού ἀναπτύχθηκαν στὴν τελεολογικὴ ἀλληλουχία τῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς κριτικῆς, τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ρητορικῆς, ἀναμετρώντας καὶ ὀριοθετώντας τες, ἀποτιμώντας τὴν ἀξίαν τους βάσει τῆς σχέσεως τους πρὸς τὴν ἀντίστοιχον τελεολογικὴν ἀλληλουχίαν καὶ ὀρίζοντας τὸν βαθμὸν στὸν ὁποῖον πληροῦν τὸ ἀνθρώπινο βάθος τῆς καταλήγει, ἔτσι, νὰ ἐννοεῖ ὅλες αὐτὲς τῆς ἱστορικῆς κατευθύνσεως ὡς μία σειρά δυνατοτήτων ἐντὸς μιᾶς τελεολογικῆς ἀλληλουχίας.

Ἀποφασιστικῆς δὲ σημασίας γιὰ τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ ἔργο εἶναι νὰ μπορεῖ ἡ ἱστορικὴ συνείδηση νὰ κάνει ὑπολογισμοὺς μὲ τοὺς τυπικοὺς κανόνες τῆς τεχνικῆς διδασκαλίας ὡς συνοπτικὰς μορφὰς ἱστορικῶν κατευθύνσεων. Ἔτσι, ὁ στοχασμὸς ἐπάνω στὴν διαδικασίαν μὲ τὴν ὁποία κατορθώνεται ἡ ἐπιτέλεση τῶν ἔργων πού ἐμπεριέχονται σὲ μία τελεολογικὴ ἀλληλουχία ἐνέχει μία ἐσωτερικὴ διαλεκτικὴν, τὴν ὁποία ὁ στοχασμὸς αὐτὸς – διαμέσου τῶν ἱστορικῶν περιορισμένων κατευθύνσεων καὶ τῶν τυπικῶν κανόνων πού ἀντιστοιχοῦν σ' αὐτὲς – ἀφήνει ν' ἀναπτυχθεῖ σὲ μία καθολικότητα ἐξαρτώμενη, παντοῦ καὶ πάντοτε, ἀπὸ τὸ ἱστορικὸν σκέπτεσθαι. Τοῦτο, τὸ ἱστορικὸν σκέπτεσθαι, – ἐδῶ ὅπως καὶ παντοῦ ἄλλοῦ – γίνεται, ἔτσι, δημιουργικὸν ἀνυψώνοντας τῆς ἐντὸς τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου ἐπάνω ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς στιγμῆς καὶ τοῦ τόπου.